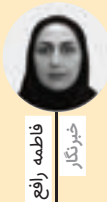

استفاده مجاز از فضای مجاز

پیشگیری از آسیب‌ها در زیست مجازی کودکان

از آموزش و همراهی خانواده آغاز می‌شود و به مسئولیت رسانه می‌رسد

گزارش روز

فاطمه رابع

نخستین بار که پرباشش گوشی تلفن همراه خریدند، هشت سالش بود. موبایل قرار بود وسیله‌ای باشد برای کلاس‌های مجازی و ارتباط با معلمی که حالا تصویرش فقط از صفحه تلفن همراه به خانه می‌رسید. سال تحصیلی تمام شد، اما امیرعلی ماند و موبایلی که دیگر نمی‌توانست از آن دل بکند؛ گوشی شده بود همدم ساعت‌های تنهایی او؛ همان وقت‌هایی که پدر و مادرش سر کار بودند. کافی بود انگشتش را روی صفحه بالا بکشد تا یک ویدیو جای ویدیوی قبلی بنشیند؛ یکی که تمام می‌شد، دیگری آماده بود و بعدی هم از راه می‌رسید. گوشی قرار بود وسیله‌ای برای درس خواندنش باشد، اما حالا هر بار که صفحه را بالا می‌کشید، محتوای تازه‌ای وارد ذهنش می‌شد؛ محتواهایی که همیشه انتخاب خودش هم نبودند و الگوریتم‌های رسانه، بی‌آنکه دیده شوند، در شکل دادن به آنچه می‌دید، نقش داشتند.

آشنایی با اینترنت، پیش از الفبا

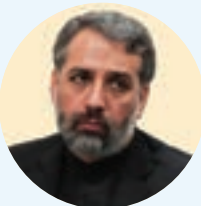
گوشی تلفن همراه و اینترنت حالا خیلی زود وارد زندگی بچه‌های می‌شود؛ آن قدر زود که برای بخشی از کودکان، اینترنت دیگر چیزی نیست که بعدها، در سال‌های نوجوانی، وارد زندگی‌شان شود. اینترنت پیش از الفبا می‌آید؛ از همان سال‌های اول، کنار بازی و کارتون و قصه و مشق حضور دارد. نتایج یک پیمایش ملی که مراد اسمال منتشر شده است، نشان می‌دهد که نزدیک به ۹۰ درصد کودکان و نوجوانان شش تا پانزده ساله از تلفن همراه هوشمند، تبلت یا لپ‌تاپ استفاده می‌کنند و ۸۵ درصد این کاربران به اینترنت متصل می‌شوند. این پیمایش که در نیمه دوم سال ۱۴۰۴ به سفارش دبیرخانه شورای عالی فضای مجازی و توسط مؤسسه پژوهشگران خبره پارس دانشگاه تهران انجام شده، همچنین نشان می‌دهد از هر چهار کودک زیر پنج سال، حدود یک نفر تجربه استفاده از اینترنت داشته است. میانگین سن برخورداری از دستگاه هوشمند شخصی، نیز در گروه شش تا پانزده سال، ۸.۹ سال اعلام شده است. در کنار این آمار، گفته جواد آزادی‌احمدآبادی، مشاور دبیر شورای عالی و مدیرکل حوزه ریاست مرکز ملی فضای مجازی، از بیش از ۹ ساعت زمان نگاه نوجوانان به صفحه نمایش در کشور، تصویر روشن‌تری از میزان حضور نسل جدید در فضای آنلاین ترسیم می‌کند.

نگرانی یک مادر از دنیای مجازی دخترش

در کنار این آمارها، روایت مادری را هم بشنوید که دغدغه زیست مجازی دختر دوازده‌ساله‌اش را دارد. تا مدت‌ها مسئله اصلی او با گوشی دخترش، مدت زمانی بود که پای آن می‌نشست؛ «اگر یسنا تکلیفش را انجام داده بود، دیگر خیلی سخت نمی‌گرفتم که وقتش را با گوشی بگذراند؛ فیلم می‌دید، با دوستانش حرف می‌زد و گاهی در صفحه‌های مختلف می‌چرخید اما کم‌کم فهمیدم چیزهایی که در فضای مجازی می‌بیند، خیلی بیشتر از آن چیزی است که من فکر می‌کردم.»

سمانه حالا بیشتر حواسش به این بخش از زندگی یسناست، اما سعی می‌کند

الگوریتم‌ها و شکل‌گیری باور کودک

همه کودکان به یک شکل در فضای مجازی آسیب نمی‌بینند. از نگاه دکتر نعمت‌الله فیروزی، استاد حوزه ارتباطات، تفاوت آسیب‌پذیری کودک و نوجوان بیش از آنکه در «شدت» باشد، در «ماهیت» آن است.

او با اشاره به سه اصل «امانت»، «مشورت» و «تدریج» می‌گوید: فرزند، امانت و مایه آزمون انسان است و مسئولیت والدین، بیش از «کنترل»، «نگهداری» و هدایت او به سوی رشد و استقلال است، حتی در تعیین قوانین استفاده از رسانه نیز کودک باید احساس مشارکت داشته باشد؛ زیرا تفاوت «نظارت» با «کنترل سرکوبگرانه» در همین نقطه شکل می‌گیرد. تربیت رسانه‌ای نیز باید متناسب با مرحله رشد باشد؛ با کودک درباره «امنیّت» و با نوجوان درباره «قضاوت» سخن گفته شود.

فیروزی می‌گوید: کودک شش تا نه ساله هنوز در تشخیص واقعیت از خیال، مهارت کافی ندارد و آسیب اصلی برای او «قربانی شدن» است؛ مواجهه ناخواسته با محتوای نامناسب یا افشای اطلاعات. کودک ممکن است واکنش عاطفی شدیدی نشان دهد، اما نتواند آنچه دیده است، توضیح دهد و اگر بزرگ سال روایت روشنی ارائه نکند، خودش روایتی ترسناک یا تحریف‌شده می‌سازد. در مقابل، نوجوان بیشتر در معرض «مشارکت فعال» و به دام افتادن» است؛ از مقایسه اجتماعی و قلدری سایبری گرفته تا اعتیاد و رفتارهای پرخطر. حتی آگاهی از نامناسب بودن یک رفتار، نیز همیشه مانع انتخاب آن نمی‌شود؛ زیرا نیاز به تأیید هم‌سالان و هویت گروهی در این سن، پررنگ است.

استاد حوزه ارتباطات در توضیح نقش الگوریتم‌ها در شکل‌گیری باور کودک می‌گوید: ساختار اصلی سامانه‌های پیشنهاد محتوا بر «حداکثرسازی زمان حضور» کاربر است، نه سلامت

او. پیشنهادها براساس تماشا، لایک و زمان توقف شکل می‌گیرند و کودک ممکن است این هدایت را «انتخاب آزاد» خود تصور کند. تکرار یک محتوا نیز می‌تواند آن را به «هنجار» تبدیل کند و به تدریج بر باورهای کودک اثر بگذارد.

به گفته او، بازه نه تا دوازده سالگی را می‌توان «دوره طلایی» هدایت رفتار آنلاین دانست؛ زیرا پس از آن، رفتار پنهانی بیشتر و نظارت دشوارتر می‌شود.

فیروزی محتوای نامناسب و خطرات امنیتی مانند خشونت، پورنوگرافی، طعنه‌گذاری آنلاین و اخاذی را در اولویت نخست، و اعتیاد و آسیب‌های سلامت روان را در رتبه بعدی قرار می‌دهد؛ آسیب‌هایی که می‌توانند به اختلال خواب، کاهش تمرکز و افت تحصیلی منجر شوند.

این استاد ارتباطات تأکید می‌کند: نظارت والدین باید «شفاف» باشد، نه پنهانی. کودک باید بداند که بررسی دستگاه برای «حفاظت» است، نه «مچ‌گیری». با افزایش سن نیز «کنترل» باید به تدریج جای خود را به «همراهی» بدهد؛ چراکه نظارت افراطی، می‌تواند نوجوان را به پنهان‌کاری سوق دهد. حد نظارت نیز باید «حداقل ضروری» باشد. فیروزی برای والدین، حتی آنان که سواد رسانه‌ای محدودی دارند، شناخت «نقشه الگوریتم» و گفت‌وگوی بدون قضاوت را نقطه شروع می‌داند؛ پرسش‌هایی مانند «امروز چه دیدی؟» و «چرا فکر می‌کنی این محتوا به تو پیشنهاد شد؟» می‌تواند به جای ترساندن کودک، تفکر انتقادی او را تقویت کند.

اودرنهایت مسئولیت حفاظت از کودک را فقط متوجه خانواده نمی‌داند؛ «ممنوعیت صرف و سیاست‌های سن‌محور، کافی نیست و حتی می‌تواند کودک را از استفاده قابل نظارت به استفاده پنهانی سوق دهد. بلغرم هانیز باید به سمت «ایمنی از طریق طراحی» بروند؛ باپیش‌فرض‌های دوستدار کودک، حذف پخش خودکار و پیمایش بی‌پایان، تجربه متناسب با سطح سنی، شفافیت الگوریتمی و محدودیت تبلیغات هدفمند.

رسانه، هم‌پای خانواده

در این میان، حفاظت از کودک، نمی‌تواند فقط به میزان سخت‌گیری والدین وابسته باشد. خانواده نخستین حلقه محافظتی است، اما کودکی که هر روز در محیطی با الگوریتم‌های پیشنهاد محتوا، پیمایش بی‌پایان، پخش خودکار و تبلیغات هدفمند حضور دارد، فقط با توصیه به «کمتر استفاده کردن» ایمن نمی‌شود.

اگر الگوریتم می‌تواند محتوایی را بارها مقابل چشم کودک قرار دهد و از طریق تکرار، بر سلیقه و باور او اثر بگذارد، همین ظرفیت می‌تواند در جهت عکس نیز به کار گرفته شود؛ طراحی محیط متناسب با سن، کاهش محرک‌های اعتیادآور، هشدار درباره محتوای نامناسب، ابزارهای قابل فهم برای والدین و ارائه محتوای سالم و جذاب، بخشی از مسئولیت رسانه در کاهش آسیب است.

در چنین نگاهی، سواد رسانه‌ای کودک در کنار مسئولیت‌پذیری رسانه قرار می‌گیرد و نظارت خانواده در کنار سیاست‌گذاری. قرار نیست کودک از جهان دیجیتال حذف شود؛ او همین حالا بخشی از زندگی خود را در آن می‌گذراند. مسئله، امن‌تر کردن محیطی است که کودک قرار است در آن زندگی کند. به بیان ساده‌تر، آسیب‌های فضای مجازی در صورتی کاهش می‌یابد که مسئولیت حفاظت از کودک فقط بر دوش خانواده نباشد و خود رسانه نیز در قبال کودکی که هر روز پای صفحه آن می‌نشیند، مسئولیت‌پذیر باشد.

حضور روزانه دانش‌آموزان خراسان رضوی در شبکه‌های اجتماعی

زمان نگاه کردن نوجوانان به صفحه نمایش در روز

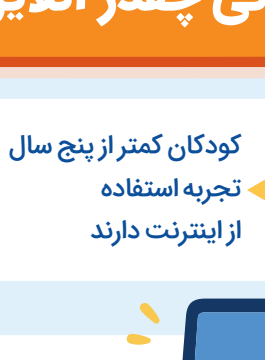
میانگین سن برخورداری از دستگاه هوشمند شخصی در گروه شش تا پانزده سال

این کاربران به اینترنت متصل می‌شوند

افراد شش تا پانزده سال از تلفن همراه هوشمند، تبلت یا لپ‌تاپ استفاده می‌کنند

کودکان کمتر از پنج سال تجربه استفاده از اینترنت دارند

افراد شش تا پانزده سال از تلفن همراه هوشمند، تبلت یا لپ‌تاپ استفاده می‌کنند

افراد شش تا پانزده سال از تلفن همراه هوشمند، تبلت یا لپ‌تاپ استفاده می‌کنند